

Book Review

International Journal of Kurdish Studies
6 (2), pp. 310 – 320
<http://ijoks.com>

Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme (Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts)

Mehmet Akif KOÇ¹

Received: June 5, 2020

Reviewed: Jul 15, 2020

Accepted: Jul 31, 2020

Abstract

Professor Volkan's remarkable study offers a holistic approach regarding the identity-related issues and conflict resolution on national / regional / international scale from the valuable perspective of a worldwide theorist and scientist. The application of psychology and psychoanalysis methods to the field of international relations draws attention as a revolutionary method in itself. As a Turkish Cypriot scholar, the author's own personal experiences particularly on the bloody period of 1960-75 among the Turkish and Greek communities on the island, further enrich the sociological background of this study.

Keywords: Identity, psychology, international relations, conflict, Middle East

Recommended citation:

Koç, M. A. (2020). Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme. *International Journal of Kurdish Studies* 6 (2), 310 – 320, DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.748297>

¹ Corresponding Author: Ph.D Can., Middle East Studies, Ankara / Turkey, E-mail: akifkoc@hotmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-5179-6027

Kitap Değerlendirmesi

Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme - Vamık D. Volkan, 2009

Özgün Adı – Basım Tarihi: Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts (Pitchstone Publishing, April 2006)

Ortadoğu, tarih boyunca ölüm meleğinin ayağını hiç eksik etmediği bir coğrafya oldu. Bölgenin ılık iklim kuşağında yer alması, sahip olduğu su kaynaklarıyla yeryüzündeki ilk yerleşimlere büyük oranda ev sahipliği yapması, tek tanrılı dinlerin ortaya çıktığı ve geniş kitlelerin kimliklerini şekillendirdiği sosyo-politik şartlara sahip olması (keza yeryüzündeki en önemli dini mabet ve mekânlar bu bölgede yer alır), doğu-batı ve kuzey-güney eksenindeki tarihi ticaret yollarının çoğunlukla bu topraklardan geçmesi ve nihayetinde 19. yüzyıl sonundan itibaren küresel çapta önemi haiz petrol gibi stratejik yer altı kaynaklarının bol miktarda bölgede bulunması, Ortadoğu'yu hem yakın coğrafyası için bir cazibe merkezi hem de küresel ölçekte ilgi odağı yaptı.

Ancak bu sayılı özellikler, bölge için çeşitli avantajlar doğurduğu kadar, hiç arzu edilmeyecek sonuçlar da ortaya çıkardı. Savaşlar, katliamlar, isyanlar, sürgünler ve akla hayale gelmeyecek beşer kaynaklı daha nice felaketler... Bu felaketlerin bir kısmı ekonomik çıkarlar uğruna vahşice sergilendiyse / sergilenmekteyse de, oransal olarak en büyük kıtal ve katliamlar, kimlik adına işlendi. Bölgenin geçmişi kimlik meseleleriyle yoğrulduğu, bölge halklarının zihinsel kodları ve toplumsal hafızalarında bu kimlik bagajları büyük önem taşıdığı için, ne acıdır ki, muhtemelen gelecekte de bu öldürme vakaları bireysel ve toplumsal düzlemde bu coğrafyadan eksik olmayacak.

Tarihsel ve güncel hadiseler göz önünde bulundurulduğunda, bu tür kıtal ve katliamların vakanüvisliği oldukça detaylı şekilde yapıldı, halen de yapılmaya devam ediyor. Ancak, bu hadiselerin altındaki toplumsal psikolojik gerçeklikler ve çatışmaların politik psikolojisi objektif bir gözle ve derinlemesine bir perspektifle mercek altına yatırılmış değil. Prof. Dr. Vamık D. Volkan'ın “Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışması, bu alanda hem ciddi bir teorik çerçeve sunuyor, hem de (Ortadoğu da dâhil olmak üzere) dünyanın dört bir yanında yazarın ve ekibinin gerçekleştirdiği saha çalışmalarıyla ‘kimlik ve öldürme’ ilişkisinin doğasına ışık tutuyor.

Yazar, kitabın Giriş kısmında, bu çalışmayı hazırlama amacını ve kimlik değerlerinin zehirlenerek kuşaklar boyu aktarılıp yeni trajedilerin nasıl ortaya çıktığını şu şekilde açıklıyor: “Bu kitap 11 Eylül ya da ‘terörizmle savaş’ hakkında değil. Bunun yerine, ben, geniş grup kimliği meseleleriyle ilişkili evrensel öğelere odaklanıyorum. Bunların bazıları bir araya toplandığında, insani trajedilerin gerçekleştiği bir atmosfer yaratır. Belli koşullarda, insanoğlu ötekileri gözünü kırpmadan öldürebilir. Kimlik uğruna, ortak bir terör dalgası başlatabilir ve sonuçları onlarca hatta yüzlerce yıl hissedilecek kitlesel travmalar gerçekleştirebilir. Ötekilerin aşağılanması ve öldürülmesi, buna karışan toplumlarda yeni politik ideolojilerin evrilmesine, var olan kültürel törenlerin zehirlenmesine ve yıkıcı hale dönüştürülmesine, geniş grup kimliğinin değişikliğe uğratılmasına yol açar, kısaca, onlarca belki yüzlerce yıl sonra yeni kitlesel trajedilerin oluşması için zemin hazırlar. Böyle uzun vadeli süreçlerin incelenmesi ve kitlesel travmalar, politik ideolojiler ve yeni trajediler arasındaki bağlantıların araştırılması sayesinde, 11 Eylül sonrası dünyaya taze bir bakış açısıyla bakma fırsatı yaratabilir ve uluslararası sorunların bazılarını barışçıl çözümler bulmaya çalışabiliriz.”

Kitabın içeriğine geçmeden önce, yazarı ve çalışmalarını yakından tanımak faydalı olacaktır: Lefkoşa doğumlu (1932) bir Kıbrıs Türkü olan Prof. Dr. Vamık Volkan, 1956’da Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde lisans eğitimini tamamladı, ardından ABD’ye giderek bu ülkenin vatandaşlığına geçti. 2002’ye kadar 45 yıl Virginia Üniversitesi’nde ders verdi, 18 yıl üniversite hastanesinin başhekimliğini yaptı. Akademik kariyerinde, ABD’de ve çok sayıda prestijli uluslararası üniversitede misafir öğretim üyeliğinde bulundu ve çalışmalar yaptı. Hâlihazırda yaşamını ABD’de sürdürmektedir.

50’nin üzerinde yayımlanmış ve birçok dile çevrilmiş kitabı; 500’e yakın da bilimsel makalesi bulunuyor. Amerikan Psikiyatri Cemiyeti’nin sponsorluğunu yaptığı bir proje kapsamında, 6 yıl süren Arap-İsrail gayriresmi diyaloglarında da yer alan Prof. Volkan, ayrıca dünyanın sorunlu birçok yerinde ‘hasım’ delegeleri bir araya getiren gayriresmi diplomasi toplantılarına başkanlık yaptı. Bunlar arasında ABD-Sovyetler Birliği, ABD-Rusya, Rusya-Baltık ülkeleri, Hırvatistan-Bosna, Gürcistan-Güney Osetya, Türkiye-Yunanistan da yer alıyor.

Virginia Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesinde kurduğu Zihin ve İnsan Etkileşimleri Çalışmaları Merkezi (Center for the Study of Mind and Human Interaction-CSMHI) aracılığıyla teorik ve uluslararası pratik çalışmalarını sürdürdü. Etnik gerginlikler, ırkçılık, geniş grup kimliği, terörizm, sosyal travma, göç, kuşaklar arası aktarım, lider-izleyici ilişkileri gibi ulusal ve uluslararası çatışmaların çeşitli boyutları üzerinde incelemelerde bulundu.

Disiplinlerarası sürdürdüğü teorik ve saha çalışmaları, psikanaliz ile tarih, diplomasi ve siyaset bilimi alanlarına yoğunlaşmış durumdadır.

Volkan, aynı zamanda psikopolitik teoriler ve dünyanın sorunlu birçok yerinde barış için yaptığı çalışmalar nedeniyle Nobel Barış Ödülü'ne dört kez aday gösterildi. Nobel'den sonra dünyanın en saygın ödülllerinden biri olarak kabul edilen ve psikanaliz dalında verilen Mary Sigorni Ödülü'ne 2016 yılında layık görüldü.

Vamık Volkan, Türkiye'de zaman zaman tartışılan bir isimdir. Ancak maalesef bu tartışmalar, bilimsel çalışmaları ve literatüre geçmiş teorilerinden ziyade, iç tüketime yönelik günlük siyasi gündemden kaynaklanmaktadır. Volkan'ın ulusal ve uluslararası ihtilafların çözümü için önerdiği diyalog, empati ve gayriresmi diplomasi yöntemleri, çeşitli kesimlerin sert tepkilerine yol açabilmektedir. Bilhassa silahlı çatışma ve terör sorunlarına askeri müdahale dışında alternatif çözüm yolları önermesi, bu eleştirilerin odağını oluşturmaktadır.

Vamık Volkan'ın yayınlanmış 50 civarındaki kitabının (tamamı İngilizce) bir kısmı Türkçeye de çevrildi. Bunların belli başlı olanları, basım tarihleriyle birlikte, şu şekilde sıralanabilir:

- Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri – 2017
- Kıbrıs: Savaş ve Uyum (Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi) – 2007
- Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre – 2000
- Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular – 2002
- Atatürk'ün Psikanalitik Biyografisi – 2017
- Divandaki Düşmanlar: Bir Türk Psikanalistin Serüveni – 2013
- Osmanlı'nın Yasından Atatürk'ün Türkiye'sine: Onarıcı Liderlik ve Politik Psikoloji – 2010
- Nazi Mirası – 2017
- Kayıptan Sonra Yaşam – 2017
- Atatürk Atatürk – 2011
- Divanda Kılıç Dövüşü – 2012

“Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme” kitabının içeriğine geçtiğimizde, kitabın üç temel bölümden oluştuğunu görüyoruz:

1. Gürcistan Hiç Aklımdan Çıkıyor
2. Toplumsal Travma ve Kuşaktan Kuşağa Aktarım
3. Yan Yana Var Olan Kimlikler: Birlikte Var Olmak Olanaklı mı?

Kitabın birinci bölümü, Gürcistan'daki etnik ihtilaflar ve mikro milliyetçilik kaynaklı çatışmalar temelinde dört önemli kavramı tanımlayıp ele alıyor: Geniş grup kimliği, kitlesel travma, yas tutma ve uyum sağlama. 1980'li yılların sonundan itibaren artık dağılmaya yüz tutan Sovyetler Birliği'ni oluşturan çok farklı cumhuriyet ve etnik topluluklar bağlamında ele alınan 'geniş grup kimliği' üzerinden teorik tanımlamalarla başlıyor bu bölüm. Kendilerini etnik, dini, mezhebi, milliyetçi ve ideolojik temellerine göre tanımlayan bu geniş gruplar, çeşitli tarihi, psikolojik ve politik etkenler yardımıyla hızla politize olur ve 'biz / onlar' ayrımını hızlı bir şekilde oluştururlar. Yazar, Ortadoğu'daki çatışmaların, 'biz' ve 'onlar'ı tanımlayan güçlerin, baskı altında gerileyerek, işin çabucak 'ötekiler'i aşağılamaya ve hatta öldürmeye dek varabileceğini ve geniş grupların 'biz'lik duygularının ister gerçek ister hayal ürünü olsun, kendilerine yönelen tehditleri bertaraf etmek için şiddete kolayca başvurabileceklerini her dönemde gösterdiğine değiniyor.

Birinci bölümün temel argümanlarından biri, yazarın eski Sovyet coğrafyası ve Kıbrıs gibi bölgelerde yürüttüğü saha çalışmaları temelinde; aşağılanmaya ve sürgün, göç gibi belirleyici süreçlerin zorluklarına maruz kalan mağdurların geniş grup kimliklerine olan bağlılıklarının artmasıdır. Bir düşman grup tarafından yöneltilen saldırı sonucunda mağdur olup aşağılanan topluluklar, yaşadıkları travma sonucu kendi 'biz'lerine daha çok bağlanmakta ve 'öteki' olan düşmana duydukları öfke artmaktadır.

Volkan'ın, Ortadoğu'nun hemen her bölgesi için kulağa oldukça aşına gelen şu tespiti, kimlik kavramının bir anda nasıl ölümcül hale gelebileceğini daha net ortaya seriyor: "Gorbaçov devrimlerini izleyen politik süreçte ortaya çıkan 'Gürcistan Gürcüleridir' sloganı, ilk başlarda etnik Gürcü olmayanları da kapsamış olsa bile, giderek dışlayıcı yanı ağırlık kazanmıştı. Etnik milliyetçilikteki bu tırmanış Gürcistan'ın etnik azınlıkları arasında kaygı yaratmaya başlamıştı. Stalin döneminde topraklarından sürülen Ahıska/Mesket Türkleri ve Güney Osetya ile Abhazya'da uygulanan 'Gürcüleştirme' politikaları gibi hoşgörüsüzlük ve haksızlık örnekleri toplumların hafızalarından henüz silinmiş değildi... Etnik Gürcüler kendilerinin 'Ruslaştırma' ve Rus hegemonyasının mağduru olduklarını düşünürken, Güney Osetyalı ve Abhazlar da aynı şekilde Gürcistan'ı mütehakkim ve istenmeyen Büyük Birader olarak algılıyorlardı. Her iki azınlık grubu da kendi kültür ve yurtlarını (geniş grup kimliklerini) tehdit altında görüyorlardı." (ss. 24-26)

Benzer şekilde Gürcistan'ın yakın dönem tarihinden şu tespit de oldukça düşündürücü: “Şevardnadze, Cumhurbaşkanı seçildiğinde, ‘Gürcü’ olmanın etnisite değil, yurttaşlıkla ilgili olduğunu vurguladı, ancak izleyen yıllarda Gürcistan'daki kaos ve savaş hali bir türlü yatışmadı.” Abhazya ve Güney Osetya'nın, Rusya desteğiyle ‘de facto’ bağımsızlaştırıldığı 2008 sonrasında itibaren şahit olduğumuz süreçte de bu tespit geçerliliğini koruyor.

Yazar, Gürcistan içerisindeki etnik ve mikro-milliyetçi ihtilaflara odaklandığı bu bölümün ilerleyen alt bölümlerinde, gerek Gürcü gerek Güney Osetyalı yerlerinden edilmiş göçmenler ve savaş travmasını yaşamış kişiler üzerinde yaptığı saha çalışmalarının daha detaylı sonuçlarına yer veriyor. Bunu yaparken, ‘terapötik veri toplama’ adını verdiği, kişilerin ve toplumların yaşadıkları travmaları psikanalitik bir yaklaşımla ortaya çıkardığı bir teknik kullanıyor. Bu yaklaşımla, bireylerin kendilerini etnik ve politik-ideolojik açıdan nasıl tanımladıkları, ‘biz-onlar’ ayrımının nasıl şekillendiği, ‘öteki’lerin nasıl şeytanlaştırıldığı, yaşanan travmaların boyutları ve yas tutmadan uyum sağlamaya kadar psikopolitik süreçlerin nasıl geliştiğine de ışık tutuluyor.

Bu bölümde yer verilen önemli bir süreç de bireysel elem ve yas tutma psikolojisi. Yazar, hemen her bireysel eylemin toplumsal düzeyde de benzer karşılıkları olduğunu ve birbirine paralel süreçler ortaya çıkardığını vurgulayarak, ‘yas’ olgusunun çatışmalardaki sürdürücü ve belirleyici yönünü ele alıyor. Yas süreciyle ilgili şu tespit ve gözlemler, bireysel terör eylemlerinden grup çatışmalarına kadar pek çok somut vakanın zihinsel arka planına da ışık tutuyor adeta: “Yas tutan kişi çökkünlüğe girebilir; sürekli yasta olan insanların bazıları sefil hayatlar yaşar; ‘bağlantı nesnelere’ denilen travmayı hatırlatan objeler üzerinden yas ve acı kendini yeniden üretir; bir kayıp çaresizlikle, edilgen olduğu için hiddetle, utanç ve aşağılanma duygularıyla ilişkilendirildiğinde, yas sürecine başka psikolojik ödevler eşlik eder, örneğin çaresizliği etkinliğe çevirmek, utanç ve aşağılanmayı tersine çevirmek, edilgen hiddeti girişkenliğe dönüştürmek vs gibi.” (ss. 62-65)

Bu bölümde yazarın kullandığı önemli bir kavram da, daha önce Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri kitabında da detaylı olarak işlediği ve geniş grup kimliğini açıklayan ‘çadır’ metaforu. “Çadır güçlü ve sağlam olduğu sürece, geniş grubun bireyleri çadırlarının beziyle ilgili ne olup bittiğini kafaya takmaksızın yaşamlarını sürdürebilirler. Ancak, ‘ötekiler’ çaresizlik ve aşağılanma duyguları uyandırdığında olduğu gibi, çadırın bezi sallanırsa veya yırtılırsa, anksiyete ve hiddet gibi ortak duygular doruğa ulaşır

ve o çadırın altındaki bireylerin hemen hepsi çadırı yeniden sağlamlaştırma derdine düşerler. Ayrıca, kurtarıcı gözülle baktıkları liderler ararlar, bu yüzden de politik propaganda ve manipülasyonlara çok yatkındırlar.” (s. 87) Ortadoğu halklarının neden bu kadar hızlı manipüle edilebildikleri ve güçlü lider figürüne önem verdikleri bağlamında önemli bir tespit. Göç olgusu ile yas süreci arasındaki ilişki de bu bölümde odaklanılan bir diğer konu. “Normal (gönüllü) göçmenlerle, travmatize olmuş zorunlu göçmenlerin (iç sürgünler, sığınmacılar, mülteciler) psikolojilerinin altında bazı ortak noktalar yatar. Hepsi de kendilerinin veya sevdikleri insanların veya şeylerin bir parçasının yasını tutmak zorundadır. Aynı zamanda, ötekiler geride kalmış veya ölmüşken, kendileri sağ kaldıkları için suçluluk duygularıyla başa çıkmaları da gerekebilir. Bu nedenle, yas tutma ve yeni yerlerine uyum sağlamada çeşitli sorunlar yaşayabilirler... Kayıpla ilişkili muazzam travma, yas tutma sürecini sekteye uğratar. Aşırı derecede travmatize olmuş kişiler, kendi öfkelerini duyumsamaktan kaçınırlar, çünkü bu öfke bilinç dışında öldürme ve yok edilmekle kirlenir. Çaresizlik, utanç, aşağılanma ve zulmedenlerin hiddetiyle özdeşleşme gibi eşlik eden duygularla karmaşıklaşır. ‘Normal’ öfkeyi yaşamaktan kaçındıkları için de doğru düzgün yas tutamazlar.” (ss. 94–99) Bu bahis aslında, yerlerinden edilmiş kişilerin ne kadar kolay radikalleşebileceklerine, yas süreci şiddetli geçen veya uyum süreçleri başarısız olanların, ‘öteki’ne karşı intikam hisleri ve şiddete eğilimli olmalarını da önemli ölçüde açıklıyor.

“Toplumsal Travma ve Kuşaktan Kuşağa Aktarım” başlığını taşıyan ikinci bölüm, birinci bölümde çoğunlukla bireysel düzlemde incelenen post-travmatik tepkiler ve yas-uyum çerçevesini, bu sefer tümevarımcı bir perspektifle ve kitlesel düzlemde ele alıyor. Bu açıdan, kitlesel travma ve afetlerin toplumsal düzlemde dört türde tepkiye yol açtığını savunuyor: i) yeni toplumsal aşırı uğraşlar, ii) var olan kültürel adetlerde değişiklikler iii) ortak bağlantı nesnelere olarak anıtlar inşa edilmesi ve iv) travmanın kuşaktan kuşağa aktarılması.

Yazar bu bölümde depremler üzerinden ilginç bir mukayesede bulunuyor. Kitlesel bir travma olarak 1999 Marmara Depremi’nin, o döneme kadar gergin seyreden Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde buzları erittiğini ve yeni bir sayfa açtığını belirtiyor. Buna karşılık yine bir depremin, 1988’de Ermenistan’da gerçekleşen doğal afetin ise Bakü-Erivan ilişkilerinde herhangi bir yakınlaşmaya yol açmadığını, Azerilerin yaralıları için ‘kan verme’ önerisini Ermenilerin şiddetle reddedip ‘kanların karışması’ olgusuna karşı çıktıklarını, aslında burada reddedilen şeyin kanların değil ‘kimliklerin karışması’ olduğunun altını çiziyor.

İkinci bölümde Ortadoğu'ya ilişkin verilen ve bireysel-kitlesele süreçlerin nasıl iç içe geçebildiğini gösteren bir örnek İsrail-Filistin çatışmasından. 1994'teki el-Halil Katliamında fanatik dindar bir Yahudi Doktor Baruch Goldstein'in Hz. İbrahim Camii'ne girerek namaz kılmakta olan 29 kişiyi öldürüp, yüzden fazla kişiyi de yaralaması; akabinde Hamas ve İslami Cihad'ın misilleme saldırılarında 87 Yahudi'nin öldürülmesi ve iki yüzden fazla kişinin de yaralanmasının turmandırdığı süreç, Başbakan İzak Rabin'in 1995'te suikasta kurban gitmesiyle ciddi bir boyut kazanmıştı. Bu süreçte Yahudi şeriatı ve dini çevrelerinin İsrail içinde turmandırdığı 'öteki'leri şeytanlaştıran süreç ve aşırı milliyetçi sözel şiddet, yine bir fanatik Yahudi'nin, kişiliğinde tamamen iç içe geçmiş dini ve milliyetçi bir motivasyonla, Rabin'i öldürmekle Yahudilerin canlarını kurtaracağına kendi ikna etmesine izin veren bir atmosfer yarattı. Kendi Başbakanını öldüren bu kişinin savunması şöyleydi: "Yaptığım herşeyi İsrail için, İsrail'in Torah'ı (Kanun), İsrail halkı ve İsrail toprakları için yaptım!" Yazar, bu suikastın gösterdiği üzere, geniş İsrail grubunun 'kumaşının yırtılma' potansiyelinin halen var olduğunu, ancak komşularıyla var olan çatışmalar ve güvenlik kaygıları yüzünden bu yırtılmanın 'şimdilik' rafa kaldırıldığını savunuyor.

Volkan, mağdur bölgedeki insanların 'ötekilerin' elinden yaşadıkları utanç ve aşağılanmanın, geniş grup kimliği tehdit altına girdiğinde, gruba mensup tüm insanlar tarafından yaşanacağını öne sürer ve burada amacın geniş grup çadırının bezinde oluşan yırtılmayı onarmak olduğunu söyler. Ancak bundan daha tehlikeli bir 'onarım' usulünden daha söz eder: Şartlar müsait olduğunda 'öteki'nden intikam almak!

İkinci bölümde, yazarın tezlerine somut bir örnek olarak verdiği toplumsal tepki örneği ise, Amerikan toplumunun hafızasında önemli bir yeri olan II. Dünya Savaşı'ndaki kayıpları anmak için 2004 yılında Washington'da açılan devasa anıt. O savaşa katılan ABD Ordusu'nda görevli 16 milyon kişi ve hayatlarını yitiren 400 yüz bin Amerikalı'nın anısının, bu travmayı atlatmada topluma nasıl yardımcı olduğu üzerinde duruluyor, anıtın yas tutma sürecinde somutlaşan zihinsel temsil işlevi ve ortak bağlantı nesnesi olarak rolü vurgulanıyor. Ancak bu anıt yasin sürdürülmesi amacına hizmet ederken, 1982'de yine Washington'da açılan Vietnam Gazileri Anıtı'nın ise yasin sona erdirilmesinde belirleyici rol oynadığı üzerinde duruluyor.

Bir dönem gayriresmi nitelikli Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu'nda (TARC) da görev alan Volkan'ın bu ihtilafa dair tespitleri de dikkat çekici. Volkan, Ermenilerin kayıplarının yasin toplum olarak tutamadıklarını ve mağduriyet duygusunu içselleştirmiş olduklarını düşünüyor.

Keza Ermenilerin geniş grup kimliğinin yaratılması sürecinin Türklerin geniş grup kimliğiyle yakından bağlantılı olduğunu ve ondan bağımsız var olmadığını; bu nedenle de Ermenilerin, ‘tümünden kötü’ olarak kodladıkları ‘öteki’lerin özürlerini iştmesinin ve onları affetmesinin çok zor olacağına inanıyor. Çünkü bu durum var olan geniş grup kimliğinde varoluşsal bir değişim gerektiriyor, bu değişim de toplumsal bir kaygı meydana getiriyor. Muhtemelen bu kimlik meselesinden dolayı, 1915 Olaylarının bir çözüme bağlanması daha uzun yıllar mümkün olamayacak!

Volkan’ın bu bölümde üzerinde durduğu bir diğer konu da liderlerin toplum üzerindeki rolü. Yazar, milliyetçi Sırp Lider Miloseviç üzerinden somutlaştırarak, yıkıcı liderleri şu özellikleriyle tanımlıyor: Düşman bir grup saldırısının veya ekonomik çöküş gibi diğer bir felaketin ardından geniş grupta ortak mağdurlaştırılma duygusunu körükler; geçmişte yaşanmış seçilmiş bir travmayı yeniden uyandırır; ‘biz’lik (geniş grup kimliği) duygusunu güçlendirir; düşmanı insanlıktan çıkarma derecesinde değersizleştirip şeytanlaştırır. Ortadoğu’daki çatışmaların doğasına bakınca, liderlerin rolleriyle neredeyse birebir örtüşüyor! Bilhassa ‘düşmanı şeytanlaştırma’ bugün devletlerin eylemlerini meşrulaştırmak için sıkça kullandıkları bir yöntem ve geniş medya/propaganda ağı da bunun için uygun zemin sunuyor. Kitapta ayrıca tanımlanan ‘sıcak yerler’ kavramı ise, etnik bir grup ya da geniş gruplar üzerinde yoğun duygusal çağrışımlar oluşturan ve küllenmeye yüz tutmuş duyguları yeniden alevlendiren fiziksel mekânları ifade ediyor. Bu kavram ve bu tür mekânlar, Sırpolar açısından 1389’da Osmanlılardan aldıkları ağır mağlubiyeti simgeleyen, ayrıca Yugoslavya’nın parçalanması sürecinde de sancılı bir ayrılık yaşadıkları Kosova özelinde somutlaştırılıyor. Keza Ortadoğu bağlamında Kudüs, Kerbela, Kerkük, Ağrı Dağı, Suriye’nin kuzeyi gibi mekânları da bu çerçevede Kosova’ya eklemek mümkün.

Öte yandan, kitapta değinilmemekle birlikte; başta Irak ve Suriye olmak üzere, Türkiye’ye komşu coğrafyalarda yaşanan toprak anlaşmazlıkları, belirli bölgelerin etnik topluluklar arasındaki sahiplenme sorunları vs gelişmeler de sözkonusu ‘sıcak yerler’ kavramına somut bir bölgesel bağlam katmaktadır. Bu açıdan, Soğuk Savaş’ın bitiminden itibaren hızlanıp Irak’ın İşgali ve Arap Baharı süreçlerinde sıcak çatışmaya evrilen şekilde, örneğin Irak ve Suriye’de Araplar, Kürtler ve Türkmenler arasında yaşanan toprak bazlı ihtilafların da gösterdiği üzere; bu tür sıcak yerler, travmaların ve toplumsal hafızanın kuşaktan kuşağa aktarımı sürecinde de somut ve kritik bir rol ifa etmektedir.

“Yan Yana Var Olan Kimlikler: Birlikte Var Olmak Olanaklı mı?” başlıklı üçüncü bölüm ise, geleneksel diplomasi araçlarının yetersiz kaldığı süreçler için alternatif müzakere yöntemleri önermekte ve gayriresmi diplomasi kanallarının üzerinde durmakta. Yazar bu bölümde, küreselleşmenin artması, iletişim imkânlarının çeşitlenip yaygınlık kazanması, demokrasi ve insan hakları kavramlarının yükselişi, STK’ların hareket marjının genişlemesi gibi saiklerin diplomaside de geleneksel usullerin reforme edilmesini gerektirdiğini savunuyor.

Bu bölümde yazarın bu tür gayriresmi ve ‘ikinci kanal’ yöntemlerini ifade eden ve kendisi tarafından geliştirilen ‘ağaç modeli’nin de ayrıntıları ortaya konuluyor. Yazarın bu bölümde seçtiği saha çalışması alanı ise, yine post-Sovyet coğrafyadan, Estonya-Rusya ihtilafı üzerine. Ağaç Modeli’nde, ağacın kökleri çatışmanın psikopolitik değerlendirmesini simgeliyor (psikanaliz benzeri, vakayı teşhis etmek için gerekli bir ön çalışma). Ağacın gövdesini ise, ihtilaf halindeki grupların üst düzey temsilcileri arasında uzun yıllar sürecektir psikopolitik diyaloglar dizisi oluşturuyor. Barışçıl bir yan yana varoluşu kurumsallaştırmak üzere, psikopolitik diyaloglarda öğrenilenlerin tabanda ve resmi düzeyde yansımalarını simgeleyen ve yerel temas gruplarıyla somutlaştırılabilecek olan ağacın dalları da bütünü tamamlıyor.

Prof. Dr. Volkan’ın bu önemli eserine bütün olarak baktığımızda, dünya çapında bir teorisyen ve bilimadamının perspektifinden, ulusal ve uluslararası çatışmaların çözümüne dair önemli tespit ve değerlendirmelerin derli toplu şekilde sunulduğunu görüyoruz. Psikoloji ve psikanaliz metotlarının uluslararası ilişkilere tatbik edilmesi, başlı başına devrimci bir yöntem olarak dikkat çekiyor. Aslen Kıbrıs Türkü olan yazarın, bilhassa 1960–75 döneminde adadaki Türk ve Rum toplumları arasındaki çatışmalar ve sonrasındaki süreçte yaşadığı kendi kişisel deneyimleri de kitabı zenginleştiren bir unsur olarak ön plana çıkıyor.

Günümüz diplomasi dünyasında gayriresmi temasların ve ‘ikinci kanal’ istişarelerin önem kazanmasına rağmen; bu alanın akademik altyapısının oldukça yeni olması, süreçlerin sürekli bir maddi motivasyonla ve proje/fonlarla sürdürülmesi gerekliliği, katkı sunacak kesimlerin sınırlı oluşu, temasların yüzeyde kalması ve toplumsal tabana/derine inememesi gibi faktörler bu çalışmaların etkisini ve sürekliliğini sınırlandırmaktadır. Nitekim kitapta yer verilen örnek saha çalışmalarında da bu süreklilik sorununa sıklıkla değinilmektedir. Bu açıdan, çatışan tarafların kan dökerken sergilediği dinamizm ve motivasyonun, bu çalışmaların sürekliliği noktasında da uluslararası toplum tarafından ortaya konulması önem taşımaktadır.

Bununla birlikte, bu tarz modelleme çalışmalarının genellikle bu türdeki tüm sorunlu alanlara ve çatışmalara kalıp elbise gibi uyarlanması çabası, fazlasıyla genellemeci ve nihayetinde

yanlış sonuçlara götürme riskini de içinde barındırıyor. Bu nedenle, toplumsal psikolojinin yanısıra tarih, sosyoloji, coğrafya, uluslararası ilişkiler, hukuk, din vb alanlardan seçilecek geniş bir uzman ekiple bu çalışmaların yürütülmesi, yukarıda sayılan riskleri bertaraf etme açısından önem taşıyor.

Öte yandan, bu tür çatışma çözümü çalışmalarının neden ihtilafa konu ülke ve bölgelerde değil de genellikle ABD’de yapılıyor olduğu sorusu, her ne kadar bazı çok moda ve altı boş komplo teorilerine malzeme sunsa da, bir ölçüde kapasite ve ufuk darlığının itirafı olduğu kadar, bir yönüyle de fikri ve entelektüel kısırlığın göstergesidir. Keza, yazarın kişisel popülaritesine saldırılar ve zaman zaman kamuoyuna yansıyan kendisine yönelik eleştirel söylemleri de bu perspektiften değerlendirmek mümkündür.